

Психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова-стимулу «сучасний психолог» за даними вільного асоціативного експерименту

Т. А. Лигоміна

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: t.lyhomyna@kubg.edu.ua

Paper received 24.01.21; Accepted for publication 15.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2021-245IX96-15>

Анотація. У статті представлені результати вільного асоціативного експерименту, які описують ключові вербальні характеристики у сприйнятті практичного психолога закладу освіти його колегами та клієнтами. Якісний та кількісний аналіз матеріалів асоціативного експерименту проведений за допомогою методики асоціативного гештальту. Отримані результати дослідження дають підстави стверджувати, що обидві групи респондентів в основі образу психолога зазначили його професіоналізм, також досліджувані високо оцінили ментальні здібності фахівця-психолога, прагнення до постійного професійного самовдосконалення та бажання допомогти клієнтові у розв'язанні його проблеми.

Ключові слова: асоціативний експеримент; сучасний психолог; метод асоціативного гештальту; асоціативне поле.

Вступ. Сучасний світ ставить перед особистістю багато нових вимог та викликів: швидкоплинність часу, багатозадачність, невизначеність, постійне навчання та розвиток тощо, все це призводить до психічного навантаження та стресу. Зараз як ніколи світ потребує фахівців з психічного здоров'я і майже у кожному закладі освіти вони є – це практичні психологи. Проте робота та особистість психолога завжди оповита певними стереотипами та міфами. Наше дослідження спрямоване на визначення асоціацій, очікувань, уявлень про практичного психолога його колегами – педагогічними працівниками та батьками учнів/вихованців закладів де працюють психологи.

Сама асоціативний експеримент дозволить нам виявити специфіку сприйняття сучасного практичного психолога в свідомості його колег та потенційних клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Асоціативний експеримент (від лат. associatio – поєднання, experientium – досвід) уперше був застосований у психології. Його досліджували Ф. Гальтон, К. Юнг, М. Вертгеймер, А. Лурія, А. Леонтьєв та інші. У сучасній психологічній літературі зростає інтерес до асоціативного процесу загалом та асоціативних експериментів зокрема. Науковці виділяють різні аспекти асоціативного експерименту: він дає змогу проаналізувати психологію суб'єктивної семантики [13]; визначає мережеві та семантичні властивості словесних асоціацій [1; 3; 2]; дозволяє побудувати модель вільних асоціацій [5]; характеризує особливості вияву семантичних асоціацій під час продукування слова та речення [4]; дослідити структуру асоціативних полів та запропонувати типологію асоціативних реакцій [6], одержаних на стимули-поняття й концепти, а також на терміни, які репрезентують професійну мовну свідомість [8; 9; 11; 12].

За допомогою вільного асоціативного експерименту можна вивчати мовну картину світу, комунікативну сферу. Вільний асоціативний експеримент формує асоціативну систему людини, тим самим виявляє її світосприйняття. Аналіз матеріалів вільного асоціативного експерименту дозволяє зробити висновки про особливості сприйняття об'єкта в масовому, колективному асоціюванні як систему образів і понять, взаємопов'язаних між собою. Асоціативний експеримент

дозволяє виявити соціальний компонент знання. Найбільш важливими елементами формування соціальної свідомості та змалювання соціального портрету є емоційно-оцінні поняття [7].

У своєму дослідженні ми прагнемо визначити ключові вербальні характеристик у сприйнятті практичного психолога закладу освіти його клієнтами та колегами.

Мета статті є виявлення значення та встановлення структур асоціативних полів стимулу «сучасний психолог» у свідомості респондентів (педагогічних працівників та батьків учнів загальноосвітніх закладів і вихованців ЗДО).

Матеріали та методи. У нашому дослідженні ми використали метод вільного асоціативного експерименту до поняття «сучасний психолог». Респондентам було запропоновано протягом 2-х хвилин описати всі асоціації з поняттям «сучасний психолог». Якісний та кількісний аналіз матеріалів асоціативного експерименту – асоціативного поля – проведений за методикою асоціативного гештальту, який детально репрезентує структуру та наповнення асоціативних полів, що є важливим при міжкультурному зіставленні виучуваних слів-стимулів. Асоціативний гештальт виявляється у випадку, коли асоціати тяжіють до певних характеристик, групуючись природним шляхом навколо кількох (звичайно частотних в асоціативній статті) реакцій, які позначають певний набір мисленнєвих образів – концептів. [10]. Асоціативне поле кожного стимулу ми представили у вигляді асоціативного гештальту. Окремі зони гештальту являють собою різні змістові компоненти досліджуваних понять, які у свідомості респондентів пов'язані з певною реальією, що стоїть за стимулом. У кожній зоні визначено обсяг у відсотках та проаналізовано якісний склад.

У своєму дослідженні ми аналізували асоціативне поле щодо стимулу «сучасний психолог» в різних соціальних групах, а саме – педагогічних працівників та батьків учнів загальноосвітніх закладів і вихованців ЗДО м. Києва та області

Перша група респондентів: педагоги – 78 осіб і адміністрація навчальних закладів – 36 осіб, в цілому 104 особи – педагогічні працівники системи освіти м. Києва та області.

Друга група досліджуваних – батьки дітей, які

відвідують заклади дошкільної освіти та навчаються у загальноосвітніх закладах – 71 особа. Загалом у дослідженні взяли участь 175 респондентів.

Результати та їх обговорення. У ході проведення вільного асоціативного експерименту респондентам було запропоновано словосполучення «**сучасний психолог**». Результати дослідження асоціативного експерименту у групі респондентів – педагогічні працівники (104 особи) представлені далі.

Асоціативне поле, утворене на матеріалі вільного асоціативного експерименту на підбір означень містить 448 реакцій, у тому числі 31 асоціат, 8 реакцій з одиничною частотністю.

Найчастотніша ядерна асоціація, а саме «**сучасний психолог**» – компетентний (26) підкреслює найголовнішу ознаку, яка визначає сутність професіоналізму практичного психолога, тобто респонденти сприймають практичного психолога як компетентного фахівця, професіонала своєї справи. Серед найчисельніших характеристик психолога – реакції розумний (23), такий, що допомагає (18), відповідальний (17), уважний (17), порадник (14), відкритий (14), які є визначальними у формуванні образу психолога у даної групи досліджуваних.

Для аналізу всіх асоціацій застосовано метод «асоціативного гештальту», сутність якого у порядкуванні окремих асоціацій в концепти (зони) та водночас збереженні «варіативної гнучкості» отриманого матеріалу.

«Асоціативний гештальт» асоціативного поля стимулу «**сучасний психолог**» за наслідками цього експерименту має таку, подану нижче структуру.

Зона 1. Характеристики за рівнем професіоналізму (25%) 1) позитивні: компетентний (26), допомагає (18), порадник (14), помічник (13), професіонал (12); досвідчений (11), вирішує будь-які ситуації, проблеми (8), може знайти індивідуальний підхід до кожної дитини (6);

2) негативні: байдужий до чужих проблем (2), трутень (1); не орієнтується в програмі (1).

Зона 2. Характеристики за рисами характеру (18,08%) 1) позитивні: відповідальний (17), уважний (17), добрий (13), впевнений (11), доброзичливий (9), простий (6), чуйний (4), амбітний (1).

2) негативні: марнославний (1), хворий (1), ніякий (1).

Зона 3. Ментальні характеристики (7,81%) – розумний (23), ерудований (7), креативний (5).

Зона 4. Комунікативні характеристики (6,25%): комунікабельний (9), той хто вмів слухати (8), тактовний (7), ввічливий (4).

Зона 5. Характеристики за емоційним станом (4,91%): спокійний (11), врівноважений (5), стриманий (5), без емоційний (1).

Зона 6. Характеристика за бажанням розвиватися (2%) – хоче розвиватися (9).

Зона 7. Характеристика за часовим показником (1,78%) – сучасний (8).

Отже, ядро асоціативного гештальту становлять дві найбільші за обсягом зони. Першу позицію займає Зона 1 «Характеристики за рівнем професіоналізму» (25%), її найчастотніші асоціації виявляють ті риси, які притаманні психологу-професіоналу – компетентний

(26), допомагає (18), порадник (14), помічник (13), професіонал (12); досвідчений (11), вирішує будь-які ситуації, проблеми (8), може знайти індивідуальний підхід до кожної дитини (6).

Друге місце посідає Зона 2 «Характеристики за рисами характеру» (18,08%): відповідальний (17), уважний (17), добрий (13), впевнений (11), доброзичливий (9), простий (6), чуйний (4), амбітний (1).

Обидві зони максимально відбивають уявлення респондентів про «**сучасного психолога**», інші, периферійні зони, їх доповнюють.

Також наявні негативні характеристики, наприклад: психолог – байдужий до чужих проблем (2), трутень (1), марнославний (1), хворий (1), ніякий (1). Поодинокі представлені негативні характеристики не є основоположними у формуванні загального образу «**сучасного психолога**», також їх можна пояснити негативним досвідом спілкування з певними представниками цієї професії.

Аналогічний вільний асоціативний експеримент було проведено і в групі респондентів – батьків, діти яких відвідують заклади дошкільної освіти та навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах. Результати дослідження асоціативного експерименту щодо стимулу «**сучасний психолог**» у групі респондентів – батьків учнів/вихованців (71 ос.) такі.

Асоціативне поле, утворене на матеріалі вільного асоціативного експерименту на підбір означень містить 238 реакцій, у тому числі 30 асоціат, 9 реакцій з одиничною частотністю.

Найчастотніша ядерна асоціація, а саме «**сучасний психолог**» – професія (21) підкреслює приналежність психолога до групи сучасних професій, при цьому не виділяючи ніяких описових характеристик. Серед найчисельніших характеристик психолога – комунікативний (19), помічник (17), лікар (психіатр) (15), порадник (10), також до асоціативного ряду провідних реакцій респонденти віднесли – психіка (18), консультація (13) і тест (12), ці асоціативні реакції є визначальними у формуванні образу психолога в свідомості батьків учнів/вихованців.

Для більш детального аналізу всіх асоціацій респондентів щодо стимулу «**сучасний психолог**», також застосовано метод «асоціативного гештальту». Результати аналізу представлені нижче.

Зона 1. Характеристики приналежності до професії (44,53%) – 1) позитивні: професія (21), помічник (17), консультація (13), тест (12), тренінг (7), професіонал своєї справи (5), клієнт (5), психотерапевт (5), школа (3), досвід (1);

2) викривлені характеристики: лікар (психіатр) (15), екстрасенс (1), педагог (1).

Зона 2. Комунікативні характеристики (23,94%): комунікативний (19), підтримка (11), порада (10), відвертість (7), любить працювати з людьми (5), довіра (5).

Зона 3. Характеристики пов'язані з розумінням психології загалом (15,54%) – психіка (18), душа (6), особистість (5), релаксація (4), проблема (3), маячня (1).

Зона 4. Характеристики за рисами характеру (7,14%): нестандартний (9), розсудливий (3), співчутливий (2), енергійний (2), амбітний (1).

Зона 5. Ментальні характеристики (5,04%): 1) позитивні: креативний (5), гнучкий розум (4), мудрий (1),

розумний (1);

2) негативний – ідіот (1).

Зона 6. Характеристика за часовим показником (2,52%) – молодий(3), сучасний (3).

Зона 7. Характеристика за бажанням розвиватися (1,6%) – прагнення розвитку (4).

Ядро асоціативного гешталту становлять дві найбільші за обсягом зони. Провідною є Зона 1. «Характеристики приналежності до професії» (44,53%), яка має позитивні та викривлені характеристики. Важливим аспектом дослідження є те, що респонденти в образ психолога вкладають загальні професійні характеристики з певними вкрапленнями суто психологічних характеристик таких, як – помічник, консультація, тест, тренінг, психотерапевт. Проте є і викривлення у сприйнятті, деякі досліджувані досі сприймають психолога як лікаря, плутають із психіатром, а поодинокі навіть із екстрасенсом.

Другою за значимістю є Зона 2. «Комунікативні характеристики» (23,94%), що поєднує асоціації пов'язані зі спілкування, комунікацією та якістю комунікаційного процесу, серед них: підтримка, порада, відвертість, любов до людей, довіра.

Обидві зони максимально характеризують уявлення респондентів про «сучасного психолога», інші, периферійні зони, що їх доповнюють.

Спробуємо порівняти уявлення педагогічних працівників та батьків вихованців/учнів щодо образу «сучасного психолога».

Обидві групи респондентів в основі образу психолога зазначили професіоналізм (Зона 1.), проте група батьків описала більш загальні характеристики професії психолога, ніж група педагогів, які визначили такі професійні риси як: порадник, допомагає вирішити проблеми, може знайти індивідуальний підхід до кожної дитини.

Зона 2. у сприйнятті груп відрізняються. Група респондентів-педагогів визначають особистісні

характерологічні особливості психолога – відповідальний, уважний, добрий, впевнений, доброзичливий, простий та чуйний.

А батьки до другої за значимістю групи, віднесли характеристики пов'язані з комунікацією.

Варто зазначити, що багато асоціативних реакцій в обох групах схожі, пов'язані з професійною діяльністю, рисами характеру, ментальними здібностями, часовими характеристиками і бажанням розвиватися.

Висновки. Отже, вільний асоціативний експеримент досліджує асоціативну систему людини, тим самим виявляє її світосприйняття. Аналіз матеріалів вільного асоціативного експерименту дозволяє зробити висновки про особливості сприйняття практичного психолога в масовому, колективному асоціюванні як систему образів і понять, взаємопов'язаних між собою. Асоціативний експеримент дозволяє виявити соціальний компонент знання. Найбільш важливими елементами формування соціальної свідомості та змалювання соціального портрету є емоційно-оцінні поняття.

Таким чином, асоціативний стимул «сучасний психолог» розкриває його реальну презентацію у свідомості респондентів – педагогічних працівників та батьків учнів/вихованців. У свідомості обох груп респондентів відбивається уявлення про психолога як про представника певної професії, фахівця своєї справи, особистісні риси психолога, ментальні та комунікативні здібності мають позитивну характеристику. В обох групах досліджувані високо оцінюють ментальні здібності фахівця-психолога, прагнення до постійного професійного самовдосконалення та бажання допомогти клієнтові у розв'язанні його проблеми.

Батьки учнів/вихованців, на нашу думку, мають дещо викривлені уявлення про образ психолога, подекуди плутаючи психолога з лікарем-психіатром. А негативні характеристики, які визначили обидві групи респондентів мають поодинокий характер.

ЛІТЕРАТУРА

- De Deyne, S., & Storms, G. Word associations: Network and semantic properties. *Behavior Research Methods*, 2008. 40 (1), P. 213–231.
- Ludueña, G.A., Behzad, M.D., & Gros, C. Exploration in free word association networks: models and experiment. *Cognitive Processing*, 2014. 15 (2), P. 195–200.
- Ma, X. Evocation: analyzing and propagating a semantic link based on free word association. *Language Resources and Evaluation*, 2013. 47 (3), P. 819–837.
- Muehlhaus, J., Heim, S., Sachs, O., Schneider, F., Habel, U., & Sass, K. Is the motor or the garage more important to the car? The difference between semantic associations in single word and sentence production. *Journal of Psycholinguistic Research*, 2013. 42 (1), P. 37–49.
- Nelson, D.L., Mcevoy, C.L., & Dennis, S. What is free association and what does it measure? *Memory & Cognition*, 2000. 28 (6), P. 887–899.
- Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков ; Москва : РА «Каравелла», 2001. 320 с.
- Денисевич О.В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету //Волинь-Житомирщина. – 2010. – № 22 (2). – С. 334-340.
- Денисевич О.В. Професійна картина світу українських та польських студентів: порівняльний аспект. Сборник научных докладов: Наука сегодня: теория, методология, практика. Вроцлав, 2013. Ч. 5. С. 71–75.
- Ефимова М.В. Экспериментальное исследование стратегий идентификации терминов. Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. 2012. № 8. Вып. 70. С. 66–69.
- Марковина И. Ю., Данилова Е. В. Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения “ассоциативного гешталта” текстов оригинала и перевода. Языковое сознание и образ мира: Сборник статей. – М. : Институт языкознания РАН, 2000. – С. 116-132.
- Марковина И.Ю. Профессиональный образ мира: теоретические и экспериментальные подходы. Вестник Московского государственного лингвистического университета. Педагогические науки. 2010. № 591. Вып. 12. С. 38–45.
- Недашківська Т.Є. Семантична конструкція асоціативного поля (на матеріалі асоціативного експерименту). *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 7. С. 126–134.
- Теренова Д.І. Психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова-стимулу ДРУГ за даними спрямованих асоціативних експериментів. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. 2017. Серія: Філологія 20, № 2. С. 85-91.

REFERENCES

1. De Deyne, S., & Storms, G. Word associations: Network and semantic properties. *Behavior Research Methods*, 2008. 40 (1), P. 213–231.
2. Ludueña, G.A., Behzad, M.D., & Gros, C. Exploration in free word association networks: models and experiment. *Cognitive Processing*, 2014. 15 (2), P. 195–200.
3. Ma, X. Evocation: analyzing and propagating a semantic link based on free word association. *Language Resources and Evaluation*, 2013. 47 (3), P. 819–837.
4. Muehlhaus, J., Heim, S., Sachs, O., Schneider, F., Habel, U., & Sass, K. Is the motor or the garage more important to the car? The difference between semantic associations in single word and sentence production. *Journal of Psycholinguistic Research*, 2013. 42 (1), P. 37–49.
5. Nelson, D.L., Mcevoy, C.L., & Dennis, S. What is free association and what does it measure? *Memory & Cognition*, 2000. 28 (6), P. 887–899.
6. Horoshko E.Y. Yntehratyvnaia model svobodnoho assotsyatyvnoho eksperymentu. Kharkov ; Moskva : RA «Karavella», 2001. 320 s.
7. Denysevych O.V. Vilnyi asotsiatyvnyi eksperyment yak zasib doslidzhennia sotsialnoho portretu //Volyn-Zhytomyrshchyna. – 2010. – №. 22 (2). – S. 334-340.
8. Denysevych O.V. Profesiina kartyna svitu ukrainskykh ta polskykh studentiv: porivnialnyi aspekt. *Sbornyk nauchnykh dokladov: Nauka sehodnia: teoriya, metodolohyia, praktyka*. Vroslav, 2013. Ch. 5. S. 71–75.
9. Efymova M.V. Eksperymentalnoe yssledovanye stratehiy ydentyfikatsyy terminov. *Vestnyk Cheliabynskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Fylolohiya. Yskusstvovedeniye*. 2012. № 8. Выр. 70. S. 66–69.
10. Markovyna Y. Yu., Danylova E. V. Spetsyfyka yazykovoho soznanyia ruskyykh y amerykantsev: opyt postroyeniya "assotsyatyvnoho heshtalta" tekstov oryhynala y perevoda. *Yazykovoie soznanye y obraz myra: Sbornyk statei*. – M. : Ynstytut yazykoznavnyia RAN, 2000. – S. 116-132.
11. Markovyna Y.Iu. Profesiionalnyi obraz myra: teoretycheskye y eksperymentalnye podkhody. *Vestnyk Moskovskoho hosudarstvennoho lnhvystycheskoho unyversyteta. Pedahohycheskye nauky*. 2010. № 591. V. 12. S. 38–45.
12. Nedashkivska T.Ie. Semantychna konstruktsiia asotsiatyvnoho polia (na materialy asotsiatyvnoho eksperymentu). *Psykholinhvistyka*. 2011. Выр. 7. S. 126–134.
13. Terenova D.I. Psykholinhvistychnyi analiz asotsiatyvnykh poliv slova-stymulu DRUH za danymy spriamovanykh asotsiatyvnykh eksperymentiv. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu*. 2017. Seriia: Filolohiia 20, № 2. S. 85-91

Psycholinguistic analysis of the associative fields of the stimulus word "modern psychologist" according to a free associative experiment

T. A. Lyhomyna

Abstract. The article presents the results of a free associative experiment, which describe the key verbal characteristics in the perception of a practical psychologist of an educational institution by his colleagues and clients. Qualitative and quantitative analysis of the materials of the conducted associative experiment using the method of associative gestalt. The obtained results of the study give grounds for asserting that both groups of respondents pointed out as the basis of the image of the psychologist the professionalism as well as the mental abilities of a psychologist, the desire for continuous professional self-improvement and the desire to help the client in solving his problem were highly valued.

Keywords: *associative experiment; modern psychologist; associative gestalt method; associative field.*